En mångkulturell kulturpolitik?
av Tobias Harding

Mycket har hänt sedan de första övergripande kulturpolitiska målen lades fast 1974. Ännu mer har hänt sedan institutioner som Riksantikvarieämbetet, Svenska Akademien och Kungliga Operan grundades. Föreställningen om ett i geografiskt och etniskt hänseende homogent samhälle där alla skulle ta del av en och samma kultur har först etablerats och sedan ifrågasatts. Landets etniska demografi blir alltmer uppenbart heterogen och kulturutbytet med andra länder blir inte bara större utan också alltmer decentraliserat transnationellt. Som ett svar på detta har mångkulturalismen trätt fram som en ny riktning i bl.a. statlig kulturpolitik. Den bild som framträder är en nationalstat, som hanterar sin växande mångkulturalitet genom att, bl.a. i sin kulturpolitik, arbeta med mångkulturalism. Här studerar jag hur denna mångkulturalistiska nationalstatliga kulturpolitik vuxit fram i relation till den allmänna kulturpolitik som funnits etablerad sedan tidigare.

I 1974 års kulturpolitiska beslut talades det om invandrare som en av de ”eftersatta grupper”, som politiken skulle ”utformas med hänsyn till”.[1] Idag skulle få stödja en sådan målsättning eller en sådan formulering. Ändå präglas kulturpolitiken fortfarande av sin tillblivelsehistoria i ett samhälle där nationens kulturella homogenitet kunde tas för given, såväl etniskt som i fråga om centrala värden. Om detta är utgångspunkten blir det rimligt att uppfatta dem som inte passar in som ”eftersatta grupper”. Den andre blir ett problem i behov av en lösning. Idag framställs situationen sällan som så enkel, men det innebär inte att vi skulle ha frigjort oss ifrån historien.

Bakgrund och allmänna utgångspunkter

Begreppen nation och etnicitet används här för att beskriva föreställda gemenskaper. Det som studeras är således föreställningar om gemenskaper. Nationen definieras av Anderson som ”en gemenskap som är på en gång föreställd och suveränitetssträvande” (Anderson 1996, s. 21f). Föreställningen om att vara en nation hänger således samman med det nationalistiska anspråket på en stat. Samtidigt bygger föreställningen om att utgöra en nation också på föreställningen om en gemensam kultur; frukten av en gemensam historia som ofta anses vara i behov att återupplivas (Smith 2000) eller, för att citera 1974 års kulturpolitiska mål, ”levandegöras” (prop. 1974:28).

I en ofta använd typologi delas nationsuppfattningar upp i två idealtyper. Enligt den ena utgörs nationen av dess folk, i etnisk mening. Denna syn formulerades bland annat av den tyske filosofen Herder. Enligt det andra består den av en stat, dennas juridiskt definierade medborgare och de värden som den manifesterar (Smith 2000, Herder 1816). Båda synsätten har en lång historia i Sverige. Under stormaktstidens krig kunde staten – personifierad av konungen – ställa krav på undersåtarnas lojalitet i kraft av framförallt religiösa värden. Denna lojalitet var visserligen förnationalistisk, men fokuserade ändå på staten och dess värden snarare än på folket. Å andra sidan fanns redan på den tiden även tanken på svenskarna – eller åtminstone på rikets aristokrati – som en ärftlig götisk gemenskap, som i sig kunde fordra lojalitet. Under sjutton- och artonhundratalet etablerades denna tanke slutgiltigt under inflytande av fransk och tysk nationalism.[2] Det skall emellertid understrykas att dessa föreställningar, även om de kan tyckas motsäga varandra, kan verka, och i allmänhet verkar, parallellt. Samma människor kan i olika kontexter avgränsa samma nationella gemenskap i enlighet med olika föreställningar om dess natur (Brubaker et al 2004).

En etnicitet kan i likhet med nationen uppfattas som en föreställd gemenskap. Liksom nationen antas den vara en kulturell gemenskap med en gemensam historia. Till skillnad från nationsbegreppet, sådant det används här, implicerar etnicitetsbegreppet dock även en föreställning om en gemensam härstamning. Etnisk nationalism bygger på föreställningen om nationen som en etnisk gemenskap med rätten att som nation göra anspråk på en egen stat. Liksom i civil nationalism är den territoriella suveräniteten avgörande. Medan civil nationalism bygger anspråk kopplade till staten bygger etnisk nationalism istället på kopplingen mellan jorden och folket, mellan blod och jord (Smith 2000).

Sverige är en relativt gammal nationalstat. I likhet med t.ex. Frankrike, Storbritannien och Ryssland – men till skillnad från t.ex. Tyskland, Italien och Irland (Brubaker 1992) – existerade Sverige som enhetsstat redan vid nationalismens genombrott på 1800-talet. Det betyder emellertid inte att Sverige någonsin varit etniskt eller språkligt homogent, även om föreställningen om en etniskt och språkligt homogen befolkning under vissa perioder förefaller ha varit mycket viktig för svensk identitet. Före den ryska erövringen av Finland var en betydande del av befolkningen enligt alla rimliga synsätt av annan etnicitet än svensk och svenska språket var visserligen majoritetens språk, men långt ifrån det enda som talades i riket. Ändå finns det mycket lite som tyder på att rikets finsktalande innevånare före 1800-talet skulle ha uppfattats som mindre patriotiska eller lojala mot kronan än de svensktalande (Nordin 2000, Harding 2007b). Efter förlusten av Finland blev svenska mer dominant och under 1800-talets gryende nationalism kunde svensk etnicitet och svenskspråkighet identifieras med svensk nationalitet, som därmed fick en avgjort etnisk prägel (Hall 1998). Inte ens under den därpå följande perioden saknades emel-

1. Prop. 1974:28, s. 295.
2. Se Nordin 2000 och Hall 1998 för beskrivningar av hur svensk självbild, protonationalism och nationalism utvecklats.

lertid etniska minoriteter i Sverige. Behandlingen av dessa visar att nationalismen i det svenska folkhemmet var långt ifrån genomgående civil eller ens särskilt tolerant (Borevi 2002, Mörkenstam 1999).

1974 års homogena syn på folkhemmets folk och kultur

Den kulturpolitik som etablerades kring 1970 och som hade tagit form framförallt under efterkrigstiden var en kulturpolitik för en homogen nationalstat. Det var i denna kontext som utredningen Kulturrådet formulerade sin nya kulturpolitik 1972. Detta framgår inte minst av det kulturpolitiska mål som sammanfattade dess inställning till minoriteter: ”de kulturpolitiska åtgärderna samordnas med samhällets insatser inom andra områden och differentieras med hänsyn till olika gruppers förutsättningar och behov” (SOU 1972:66, s. 171). Målet exemplifierar å ena sidan en föreställning om kulturpolitik som ”samordnad” uppifrån av stat, kommun och landsting. Man definierade rentav explicit ”samhället” som ”stat, kommun och landsting” (SOU 1972:66, s. 218). Å andra sidan utgår det också från en uppfattning av Sveriges befolkning som indelad i olika grupper, vars behov av kultur skulle tillgodoses av ”samhället” (i denna mycket speciella mening). I de mål som senare antogs av riksdagen beskrevs vissa av dessa som ”eftersatta grupper” (prop. 1974:28, s. 295), offer för en ojämlik fördelning av en kultur, som uppfattades som homogen. Liksom ekonomisk ojämlikhet var denna kulturella ojämlikhet ett politiskt problem, som skulle lösas. Detta var kulturpolitikens uppgift. En enhetlig professionellt utövad kultur skulle tillgängliggöras i hela landet och för alla dess medborgare. Till och med amatörkulturens förutsättningar skulle vara lika för alla och dess organisationer nationella.

Samtidigt fanns det också en annan kultursyn insprängd i 1970-talets kulturpolitiska texter. Kulturmiljöområdet behandlades i stort sett helt skilt från den övriga kulturpolitiken. Här byggde Kulturrådets slutsatser också i mycket stor utsträckning på en annan utredning, nämligen 1965 år musei- och utställningssakkunniga (MUS´65, SOU 1973:5). Det mål som föreslogs och som senare godtogs av riksdag och regering var ”att äldre tiders kultur tas till vara och levandegörs” (SOU 1972:66, s. 171). Denna äldre kultur var i stora drag den, som fanns inom rikets gränser och som föreställdes härröra från dess innevånares förfäder. I tämligen stor utsträckning var det högreståndsmiljöer och officiella byggnader, som hade bevarats. Sedan det sena 1800-talet fanns det emellertid också en tydlig betoning på den folkliga kulturen som ett utryck för ett gemensamt etniskt arv, institutionaliserat inte minst i Nordiska Museet.

I viss mening kan dessa båda kultursyner sägas svara emot två sätt att uppfatta nationen: ett civilt statscentrerat (eller, i 1970-talets svenska språkdräkt, samhällscentrerat) och ett etniskt. För utredningen Kulturrådet var ”det övergripande målet för kulturpolitiken” samhällscentrerat: ”att medverka till att skapa en bättre samhällsmiljö och bidra till jämlikhet” (SOU 1972:66, s. 171). Endast i kulturmiljöfrågorna handlade det om ett arv att ta tillvara och levandegöra. Båda synsätten innehöll dock en föreställning om homogeniteten som ideal, och i allmänhet som en realitet. Till och med under denna period fanns emellertid undantag från föreställningen om en etniskt och språkligt homogen svenskhet. Både finsktalande och samer tillerkändes på olika sätt särskilda rättigheter. Det avgörande är dock att dessa rättigheter reglerades som undantag och inte som regel. Samefrågorna reglerades sedan gammalt genom särlösningar, som gav särskilda rättigheter åt de renskötande samerna.[3] För de finsktalande fanns särskilda skolor och till och med en särskild TV-kanal. De senares särställning hade åstadkommits genom avtal mellan nationalstaterna Sverige och Finland, vilket antyder att de finsktalande i Sverige fortfarande uppfattades som den finska nationalstatens ansvar snarare än den svenska. Detta sammanhängde också med uppfattningen om de finsktalande som tillfälliga arbetskraftsinvandrare till Sverige vars framtida återinvandring till Finland borde underlättas. Liknande åtgärder, om än mer begränsade, vidtogs också till förmån för vissa andra invandrargrupper (Borevi 2002).

Mångkulturalismens bakgrund

Följer man den kanadensiske filosofen Will Kymlickas beskrivningar framstår de finsktalandes situation som tämligen typisk för hur invandrare hanterades konceptuellt av den tidens internationella system: deras välmående var deras ursprungliga nationalstats ansvar och borde därmed tillgodoses genom internationella avtal. Ett sådant synsätt lämnade bara de statslösa folken utan tydlig representation (Kymlicka 1997).

Enligt Kymlicka har denna situation med tiden ersatts av ett nytt synsätt: mångkulturalismen (eng. *multiculturalism*). Enligt hans rättighetsfilosofiska analys är det rimligt även i en liberaldemokratisk stat att tillerkänna etniska (och liknande) minoriteter kollektiva rättigheter. Detta motiveras dels av att människan rent empiriskt fungerar bäst i en levande kulturell kontext, dels av att individer som ingår i minoriteter missgynnas i förhållande till dem som ingår i majoriteten. Detta missgynnande bör då av den liberaldemokratiska staten vägas upp genom särskilda rättigheter. Sådana inskränker inte på de övriga medborgarnas rättigheter, eftersom de inte, relativt sett, missgynnar dessa. I och med att dessa kollektiva rättigheter härleds ur de individuella kan resonemanget emellertid inte motivera att de inkräktar på minoriteternas medlemmars individuella medborgerliga rättigheter (Kymlicka 1997). Även om man inte accepterar Kymlickas socialliberala resonemang har avvägningen mellan individuella och kollektiva rättigheter i många minoritetsrelaterade frågor visat sig både avgörande och ytterst brännbar.

Historiskt sett kan mångkulturalismen härledas till 1980-talets Kanada. Där framträdde den som ett sätt att hantera motsättningarna mellan anglofoner och frankofoner samt mellan Kanadas urinnevånare och den immigrantättade majoriteten. I och med mångkulturalismen kunde regeringen Trudeau och dess efterföljare erkänna alla etniciteter och språkgrupper som jämbördiga medlemmar

3. Se Mörkenstam 1999 för en diskursanalys av den svenska samepolitikens historiska utveckling.

av nationen utrustade med specifika kollektiva rättigheter. Samtidigt identifierades nationen som en enhet som uppstod ur mångfalden. Den etniska mångfalden inordnades således i en civil statscentrerad enhet. Därmed ”löste” man också ”problemen” med den frankofona separatismen i Quebec genom att på en gång erkänna frankofonerna som en del i en större mångfald och samtidigt hävda att denna inte stod i motsats till den civila nationens enhet. Den kanadensiske samhällsforskaren Kenneth McRoberts (1997) tolkar detta som att Trudeau formulerade en pankanadensisk nationalism, som inte hade funnits tidigare i ett land där patriotismen istället i första hand hade riktats mot Brittiska Samväldet och dessförinnan mot Imperiet. I senare kanadensisk historia har denna lösning visat sig – som mest – vara bara delvis framgångsrik.

När det gäller Kymlickas rättighetsteori är det också relevant att notera att han skiljer på två slags minoriteter: invandrare och nationella minoriteter. Skillnaden bygger på uppfattningen att etniciteter kan vara rättighetsbärande subjekt. De nationella minoriteterna kan härledas från sådana kollektiv, som tidigare existerat utanför den nuvarande nationen och som antingen frivilligt eller genom erövring uppgått i denna. De kan därmed ha rätt att fordra vissa saker av nationen, antingen som en följd av avtal som ingåtts vid det historiska tillfälle då de blev en del av den, eller som en följd av att deras rättigheter kränkts vid detta tillfälle (Kymlickas typfall är här Kanadas frankofoner och urinnevånare, som båda härstammar från erövrade folkslag). Invandrare härstammar däremot från personer som genom att flytta till staten har accepterat dess lagar. Nationella minoriteter har därmed rätt att ställa krav på kollektiv autonomi som invandrade minoriteter inte har rätt att ställa.

Kulturarvet som grund för kulturpolitiken

Det skulle dröja till efter Berlinmurens fall innan den svenska självbilden började rubbas. Ett första tecken var regeringen Bildts tydliga inordning av Sverige i en större europeisk kontext, här beskriven i regeringsförklaringen:

> ”Det svenska medlemskapet i Europeiska unionen och vårt internationella engagemang i övrigt får större värde för oss själva och för omvärlden om vi är tryggt förankrade i vår egen kultur. Kulturarvet, som det utvecklats fram till idag i språket och konstarterna och i vår fysiska miljö, har därvid en grundläggande betydelse. Det är ett demokratiskt krav och en förutsättning för ökad förståelse av vår egen tid att det kulturella arvet blir tillgängligt för alla och att de historiska sambanden tydliggörs” (Dir. 1994:146).

Här läggs tonvikten inte, som på sjuttiotalet, på framtiden som sådan, utan på framtiden som något man enbart kan förstå om man känner till sitt eget förgångna. Nyckelbegreppet är ”vår egen kultur”: en historiskt definierad svensk kultur som ”vi” ärvt av ”våra” förfäder, även om denna nu tolkas i en vidare europeisk kontext. Synen på kulturarvet som ett genomgripande perspektiv på kultur och kulturpolitik snarare än som en marginell subsektor inom den senare fick sitt största genomslag i mitten av nittiotalet:

> ”Människor utan erkänt kulturarv och dokumenterad historia står sämre rustade när de skall delta i formandet av samhället och hävda sina krav på lika rättigheter och möjligheter. Det kan hävdas att kvinnornas och den unga generationens kulturarv idag är underrepresenterat och att de vuxnas, och framför allt männens, kulturarv utgör normen. Frågan om vems kulturarv som bevaras och förmedlas är av betydelse, t.ex. för hur könsroller och generationsfrågor kan uppfattas” (prop. 1996/97:3 s. 128).

Här är tonen emellertid en annan än i Bildts regeringsförklaring. Integration, ökande transnationell kommunikation och ökad invandring i spåren av kriget i Jugoslavien hade börjat sätta sina spår. Den kulturutredning, som avslutade sitt arbete 1995, hade börjat erkänna att följden av ett samband mellan kulturarv och gruppidentitet var att man också måste erkänna att kulturarvet var flerfaldigt. Därmed började man tala om kulturarv i plural. I praktiken innebar detta att man accepterade mångkulturalismen. Mångfalden i etniska och andra personliga identiteter underordnades emellertid en homogenitet i fråga om värdegrundade civila lojaliteter riktade mot staten; de civila värdenas upprätthållare. Kulturarven var någonting som skulle ”brukas” – tydligen av staten – i högre syften, inte enbart någonting att ”bevara” eller ”levandegöra”.[4]

Samtidigt som mångkulturen var någonting som uppfattades som en produkt av historien är det tydligt att man också uppfattade den som någonting nytt och ungdomligt. I propositionstexten hävdades bl.a. att det är ”en viktig uppgift att skapa utrymme för den mångetniska och mångkulturella generation som inte passar in i traditionell kategorisering av kulturell och etnisk identitet” (prop. 1996/97:3, s. 30). När konstfrågor diskuterades utgick man däremot fortfarande från att estetisk kvalitet var en fråga om universella värden. Uppfattningen om mångkulturalitet som någonting nytt och oetablerat hängde samman med att den uppfattades som skild från den etablerade och erkänt kvalitativa kulturen, en skillnad som inte nämnvärt problematiserades, även om man i och för sig ansåg att den senare hade en hel del att vinna på kontakten med det nya.

Det är också värt att notera att svenska språket inte räknades till kulturarvets etniskt definierade, och numera plurala, värld. Istället uppfattades språket som någonting allmänt, som band samman den överordnade civila gemenskapen; att behärska det var inte en fråga om att ”levandegöra”, än mindre ”bruka”, ett kulturarv, det var en medborgerlig rättighet:

> ”Att behärska det svenska språket är nödvändigt för att ta sig in och verka i samhället och bli delaktig i det svenska kulturlivet. Språk och kultur är oupplösligt förenade med

4. Ett av riksdagens mål för den statliga kulturpolitiken var ”att bevara och bruka kulturarvet” (prop. 1996/97:3, s. 27). I SOU 1995:84 var formuleringen ”ta ansvar för kulturarven och främja ett positivt bruk av dem” (s. 85).

varandra och den viktigaste identitets- och kulturbäraren" (SOU 1995:84, s. 21).

Mångkulturalismen institutionaliseras

1995 års kulturpolitiska betänkande rymde emellertid inte många förslag till hur kulturpolitiken skulle kunna förändras i mångkulturalistisk riktning. Det arbetet pågick under 1995 och 1996 istället febrilt på annat håll. På Historiska museet framställde två historiker på regeringens uppdrag rapporten *Kunskap som kraft* (Ds. 1996:74). I sitt förord presenterade kulturminister Marita Ulvskog rapporten som banbrytande:

> "För i den rapport som nu genom denna publicering görs allmänt tillgänglig diskuteras så viktiga frågor som hur vi tolkar historien, hur vi kan skapa perspektiv på vår samtid genom att kritiskt analysera vårt förflutna och hur vi kan göra kulturarvet till det demokratiska redskap som det rätteligen bör vara." (Ds. 1996:74, s. 6)

Ungefär samtidigt reste Gunilla Thorgren och Ozan Sunar runt i Europa som representanter för svenska kulturdepartementet respektive integrationsdepartementet och besökte museer för att söka inspiration till ett förslag, som skulle presenteras i propositionen 1996: Världskulturmuseet i Göteborg och den nya myndigheten Statens museer för världskultur.[5] Tanken var att såväl detta som andra "[m]useer med helt eller delvis etnografisk inriktning bör i ännu större omfattning än nu ha en viktig uppgift i att främja kontakterna mellan svenska och utomsvenska kulturer", men det handlade också om att påverka de etniska svenskarnas syn på det främmande (prop. 1996/97:3, s. 142).

Trots protester om en allt för kort beredningstid genomfördes förslaget. Ett par år senare arbetade en annan statlig kommitté med förberedelserna för ett världskulturhus i Stockholm. Den gången avrådde utredaren emellertid. Istället föreslog han ett tillfälligt Forum för världskultur, som skulle arbeta med att integrera världskulturen i den reguljära kulturpolitiken (SOU 1997:95). Detta hindrade dock inte regeringen från att fortsätta med att ta initiativ för att skapa särskilda organisationer för detta område. Viljan att synliggöra det i kulturpolitiken stod högt på den politiska dagordningen.

Vad menade man då med "världskultur"? Enligt direktiven till Forum för världskultur handlade det om "verksamhet […] med inriktning på andra kulturer än den traditionellt västerländska" (Dir 1998:14). Ser man till vilka institutioner som ingick i Statens museer för världskultur gick gränsen för det "traditionellt västerländska" så pass nära som längs Alperna (till "världskulturen" hörde bl.a. de kulturer som behandlades av Medelhavsmuseet). På den konstnärliga sidan kan man ana en kvalitativ aspekt i avgränsningen. Denna skulle bli tydligare när Södra teatern under Ozan Sunars ledning i början av 2000-talet kom att fokusera på vad som då kallades "mångkultur". I linje med identifikationen av mångkultur och den unga generationen inkluderades även ungdomskultur och nya kulturella uttryck, som inte presenterades i mer etablerade institutioner (Egeland 2007). De båda aspekterna kvalitet (så som uppfattad inom det konstnärliga fältets etablerade institutioner) och västerländskhet överlappade varandra. Världskulturen var de andras kultur, till skillnad från t.ex. den mångkultur som i Kanada presenterades som hela den civila pankanadensiska nationens. Världskulturmuseet var svenska statens monument över sin egen välvilja mot dem som inte tillhörde dess "traditionellt västerländska" kultur.

Vid sidan av Världskulturmuseet och Forum för världskultur var den stora satsningen Forum för Levande historia. Formen var från början densamma som i Forum för världskultur. Med tiden permanentades den emellertid som en statlig myndighet. Syftet var "att, med de brott mot mänskligheten som begåtts i minne, stärka människors vilja att *aktivt verka för alla människors lika värde*" (SOU 2001:5, s. 67, kursivering i betänkandet). Detta syfte fortsätter i den riktning som utpekades i *Kunskap som kraft*. Nu skulle regeringen bruka kulturarvet för att befästa de värden, som utgjorde kärnan i den civila nationen. Initiativet var Göran Perssons eget och hade presenterats 1997, året innan han tillsammans med företrädare för Storbritannien och USA kunde presentera ett internationellt projekt till förmån för utbildning, minne och forskning kring Holocaust. Samma projekt följdes senare upp med en internationell konferens i Stockholm 2004 (SOU 2001:5). Forum för Levande historia var heller inte det enda initiativ som togs i en tydlig internationell kontext. 1998 hölls en Unescokonferens i Stockholm. Två år tidigare hade Unesco publicerat rapporten *Our Creative Diversity*, ett tydligt exempel på mångkulturalism, i Kymlickas mening.

Sveriges internationella position som föregångsland i frågor om tolerans och mångkulturalism var också ett av argumenten när nationella minoriteter och minoritetsspråk erkändes i Sverige 1999. Dessa var judar, romer, samer, Sverigefinnar och tornedalingar, respektive jiddisch, romani chip, samiska, finska och meänkieli. Nu var argumentationen emellertid i linje med den om nationella minoriteter i Kymlickas mening. Urvalet av folk, språk och territorier hade skett på historiska grunder, inte på basis av t.ex. gruppernas storlek eller nuvarande bostadsort: den största koncentrationen av medlemmar i de flesta minoriteterna var Stockholm, men de särskilda rättigheter som knöts till territorier var alla begränsade till Norrlandslänen, i de flesta fall till Norrbotten. Allt detta skedde i linje med internationella avtal om skydd för minoriteter och minoritetsspråk (SOU 1997:192, SOU 1997:193, prop. 1998/99:143) snarare än i linje med den mångkulturalism som höll på att etableras i Sverige.

Språket har sedan dess utvecklats till en av de mer kontroversiella kulturpolitiska frågorna på senare år. Det var med frågan om språkkrav för medborgarskap som folkpartiet gjorde sig kontroversiella i valet 2002. Det var också på litteraturen som kanondebatten fokuserade följande val, inte som i Danmark på konsten i stort. Nu föreslås att svenska språkets ställning skrivs in i grundlagen (SOU 2008:26). Språket tycks alltså vara fundamentalt för den nu rådande

5. Information från en intervju med Gunilla Thorgren (Stockholm 2006-03-03) som tidigare presenterats i min avhandling (Harding 2007b s. 290–291)

föreställningen om en gemenskap i mångkulturalismens Sverige (Harding 2007a).

Mångkulturalism, mångkultur och flytande identiteter

Det är emellertid inte de erkända nationella minoriteterna eller minoritetsspråken som är typfallet av svensk mångkulturalism. Istället skulle jag vilja peka på Världskulturmuseet och Forum för Levande historia som sådana typfall, åtminstone för mångkulturalismen sådan den utvecklades kring sekelskiftet. I så fall tycks det inte i första hand handla om ett postnationellt tillstånd, utan snarare om ett försök att etablera en ny nationell konsensus kring civila värden, gärna sådana där Sverige kan upprätthålla en internationellt erkänd tätposition. Det tycks också röra sig om ett försök att finna legitimitet för staten och dess kulturpolitik i ett Sverige vars befolkning inte längre föreställs som kulturellt homogen. I detta synsätt blir både historien och den mångfald, som uttrycks i den offentligt finansierade kulturen, uttryck som kan brukas för att upprätthålla statens legitimitet.

Det är emellertid inte frågan om någon avskild svensk respons på specifikt svenska förhållanden. Istället förefaller mångkulturalismen vara en inter- och transnationell strömning, som den svenska politiken tagit till sig, delvis i legitimerande syfte i en ny situation, både internationellt och i Sverige. Detta är något som mångkulturalismen av idag har gemensamt med nationalismen när denna spred sig över världen under arton- och nittonhundratalen. Å andra sidan är mångkulturalismen i svensk kulturpolitik inte heller oberoende av den kontext den möter när den tillämpas inom ramarna för den kulturpolitik, som fick sin form under 1970-talet. Man kan tala om en slags spegelvändning av synen på minoriteter i jämförelse med denna: det handlar inte längre om att sprida enhetskulturen till ”eftersatta grupper” utan om att bruka världs- eller mångkulturen för att påverka värden och föreställningar om staten, som är uttryckta i majoritetens kultur. Själva gränslinjen är emellertid den samma och utgör ett stigberoende.

Filosofen Rasoul Nejadmehr talar om mångkulturalism som en ideologi skild från den kulturella mångfald, som idag karaktäriserar det svenska samhället och alltför ofta på bekostnad av de människor och kulturyttringar som förfrämligas som objekt för mångkulturalism istället för att erkännas som jämlikar inom gemenskapen (Nejadmehr 2008). Mångkulturalism förutsätter existensen av flera olika kulturer. Pluralen kan anklagas för att implicera essensialism. Därmed kan den också sättas i motsats till den, inte minst inom akademin, nu alltmer accepterade synen på kulturella och etniska identiteter som någonting flytande, som förändras över tid (jfr Fornäs et al 2007). Även i inledningen till denna text understryks att etnicitet och nationalitet är en fråga om föreställd gemenskap. Gränserna för denna gemenskap har dock sällan föreställts på ett konsekvent sätt. Identitet och avgränsning är kontextbundna fenomen. Detta skall dock inte tolkas som att de är illusoriska. Även mänskliga konstruktioner är verkliga. I ett samhälle där de underbyggs av makt och auktoritet är de ofta både livsavgörande och ytterst stabila.

Ur ett liberaldemokratiskt perspektiv ter sig den framväxande identitetspolitiken lätt som ett farligt avsteg från principen om individernas lika rättighet (Kymlicka 1997). Ur ett intersektionellt perspektiv kan de olika avgränsningarna mellan olika kategorier i samhället ses som uttryck för samspelande former av strukturell underordning (de los Reyes & Mulinari 2005). Då ter sig en kulturpolitik, som fokuserar på mångkulturalistiskt erkännande av dessa avgränsade identiteter, fundamentalt otillräcklig. Detta blir knappast bättre om den centrala – men aldrig uttalade – identiteten i denna nya identitetspolitik inte är de underordnade kategoriernas utan istället den civilt och etniskt svenska identitet vars tolerans måste bekräftas, både på den nationella och på den internationella arenan.

En av kulturpolitikens konstanta funktioner genom historien tycks vara att legitimera makten genom att etablera den som upprätthållare av allmänt accepterade värden och gemenskaper. Liksom för hundra år sedan är själva gemenskapens avgränsning nu återigen en av de allra viktigaste samhällsfrågorna. Det är fullt möjligt att kulturpolitikens legitimerande roll därmed återigen kommer att hamna i fokus för en mer intensiv politisk debatt. Mångkulturalismen, sådan den beskrivits här, bygger på föreställningen om att nationalstaten kan ställa sig som försvarare av universella civila världen i ett mångetniskt samhälle. I världen efter 11 september blir det emellertid allt vanligare att fråga sig vilka skillnader, vilka traditioner och vilka kulturyttringar som kan tolereras och vilka som kan anses hota de för samhället – dvs. för staten eller nationen – centrala värdena. Inte minst i den traditionellt sekulära Franska Republiken har muslimska kvinnors huvuddukar varit kontroversiella (Bowen 2006). I Sverige har hedersvåld varit en central fråga. Hedersvåld står i uppenbar konflikt med den för svensk identitet centrala föreställningen om Sverige som ett jämställt och jämlikt samhälle där individen har full rätt att bestämma över sitt eget privatliv, egenskaper som inte längre tycks oproblematiskt förenliga.

Oavsett om den definieras med utgångspunkt i staten eller i etniciteter är nationen med nödvändighet en begränsad gemenskap. Det är svårt att tänka sig en kulturellt neutral nationalstat, eller för den delen en kulturellt neutral stat överhuvudtaget. Frågan är istället var tonvikten i dess kultur bör ligga. I denna artikels terminologi kan man urskilja två alternativ: civil och etnisk nationsuppfattning. Båda har tydliga kulturpolitiska implikationer, även i snäv mening: å ena sidan kan man betona statens och dess bärande idéers historia och kulturella implikationer (med eller utan universalistiska anspråk), å andra sidan kan man betona en eller flera etniska, eller på annat sätt identitetspolitiskt föreställda, gemenskapers kultur. I det förstnämnda fallet är följdfrågan vilka dessa bärande idéer är och bör vara. I det sistnämnda fallet gäller den vilka identiteter som skall betonas; är det t.ex. de dominerande eller de ”eftersatta” gruppernas?

Detta är inte platsen att besvara den frågan. Istället avslutar jag med en annan central frågeställning; Vem är det som skall fälla dessa avgöranden: Politiker? Väljare? Intel-

lektuella? Kulturutövare? Att avgörandet kommer att fällas på nationell nivå är på intet sätt självklart. Tvärtom är det möjligt att själva essensen i utmaningen ligger i att staten, lika lite som den nationella gemenskapen, inte längre kan dominera kulturen eller ens kulturpolitiken i Sverige. I en tid då nationalstatens relationer till andra aktörer håller på att omdefinieras kan vi räkna med att de svar vi ger kan bli avgörande som vägval inför den framtida utvecklingen. Däremot kan vi inte veta vilket resultat våra val kommer att få, lika lite som man på sjuttiotalet kunde veta hur framtiden skulle tolka dåtidens utpekande av ”eftersatta grupper”. Det hindrar emellertid inte att kulturpolitiken än idag påverkas av detta. ■